

**MARTIN JANEČKA A ONDŘEJ BLÁHA (2020):
GENITIV ADNOMINÁLNÍ V ČEŠTINĚ: VÝVOJ A SOUČASNÝ STAV**

Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.



Marie Čechová

Dvojice autorů, Martin Janečka a Ondřej Bláha, vydala na Univerzitě Palackého v Olomouci r. 2020 zhruba 120stránkovou studii *Genitiv adnominální v češtině s podtitulem Vývoj a současný stav*. Mohlo by na ni být nazíráno jako na jistý pendant či komplement k již historické studii Karla Hausenblase *Vývoj předmětového genitivu v češtině* (Hausenblas 1958); autoři ji sice připomínají, ale nepracují s ní. V pojetí genitivu adnominálního vycházejí z pojetí a klasifikace P. Karlíka (1998) a toho se (i přes dílčí kritiku, např. na s. 56) drží.

Explicitní zdůvodnění jejich přístupu najdeme až ve čtvrté kapitole „...aktantové G adnom nazírány jako primárně syntaktické (a uvnitř děleny i pomocí sémantických ukazatelů/faktorů), kdežto genitivы neaktantové možnosti syntaktického náhledu postrádají...“ (s. 63). Za neaktantové jsou považovány G vysvětlovací (*korálky zubů*), definující (*povinnost vděčnosti*) a G kvantifikovaného předmětu, tedy partitivní (*kus cukru*); ostatních 12 za aktantové: „...aktantové N_{gen} vyjadřují [...] některý ze sémantických aktantů (participantů) jazykově zpracované mikrosituace, k níž potenciálně referuje NP“ (NP=nominální fráze, s. 54–55).

Autoři začínají stručnou obecnou charakteristikou kategorie pádu (1. kapitola) na základě výkladu v tzv. *Moderní mluvnici češtiny* (Uličný a kol. 2013), vlastně lokalistického pojetí pádu.

Starší teorii pádu neprobírají, pouze letmo připomínají Jakobsonovu studii *Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre* (Jakobson 1936), jmenují L. Hjelmseva bez odkazu na *Kategorie des cas* (Hjelmselev 1935), dále pak V. Skaličku, jeho *Poznámky k teorii pádu* (Skalička 1950) a jeho souborné dílo (Skalička 2004–2006), neuvádí A. V. Isačenka. Někteří připomínají autoři, např. A. Svoboda nebo A. Erhart, chybějí v seznamu literatury. Ani v dalších kapitolách autoři nezmiňují díla, o nichž by bylo vhodné pojednat, např. *Kvantitativní charakteristiky současné publicistiky* M. Těšitelové (1982) nebo *K vývoji české syntaxe* E. Hošnové (1994).

Sémantické klasifikace genitivu adnominálního považují autoři spíše za pomocné a za vhodné pro pedagogické účely (s. 7) a „stanovení invariantu pozpívá důležitosti“ (s. 16).

Půlstránková obecná charakteristika genitivu (podle P. Karlíka) je označena jako 2. kapitola. K ní je přiřčleněna poznámka k numerativu a partitivu (zde se mluví o „konkrétních číslovkách“, snad místo určitých).

V třetí kapitole s názvem *Vývoj genitivu adnominálního v češtině* se skrývá nejprve vývoj pádového systému, pak se v ní podává přehled vývoje adnominálního G v češtině. Právě zde by se nabízelo soustavnější srovnávání s vývojem G adverbálního (autoři jen na okraj poznamenávají, že vývoj G adnominálního ani adverbálního G nebyl „v jednoduchém vztahu nepřímé úměry“ (s. 35). Tady a ještě jinde autoři zdůrazňují, že systém pádu tíhne k formalizaci, a tuto tendenci pokládají za paralelu



procesů v jazycích západní Evropy, na pozadí „rozkladu systému pádových protikladů“ (s. 19; odkazuje se na R. Jakobsona /1936/).

Analýzou, důkladně provedenou, dospívají autoři k potvrzení známé skutečnosti, že pádový systém češtiny prošel během vývoje „rozsáhlými“ kvantitativními a kvalitativními změnami (s. 34).

Přehledné tabulky ukazují podíl substantiv na slovních tvarech a rozložení pádových tvarů v textech 14. až 20. století i s udáním, které faktory tady působily (mj. stylistické, puristické). Otázky však vyvolává výběr textů, jež byly předmětem analýzy a následné syntézy: šlo o šest vzorků textů (každý o rozsahu 20 000 slovních tvarů), označovaných za *vypřávněcí*. Byly to publicistické texty ze tří období vývoje nové češtiny: 1848–1860 (blízké textům beletristickým), 1882–1885 a z r. 1915; pak texty nepublicistické, ale blížíící se publicistickým, z roku kolem 1300, kolem 1600 a kolem 1850, nejstarší i básnické. V tom vidíme metodologicky nevyvážený přístup, srovnávání jevů jen těžko srovnatelných, a tomu odpovídající výsledky.

Způsob srovnávání je ahistorický: „Texty starších období byly podobné textům dnešním“ (s. 35), nepochybně podobnost platí obráceně. Obdobně autoři nehledí na návaznost a posloupnost, jestliže napíší: „Neuvedli jsme práci autorů Grepla a Bauera *Skladba spisovně češtiny* z r. 1980, protože pojetí genitivu adnominálního je téměř totožné s pojetím ze *Skladby spisovně češtiny* Grepla a Karlíka“ (s. 44; Bauer–Grepl 1980; Grepl–Karlík 1986). Tady jde o uvedení obráceného pořadí autorů a časovou nedůslednost řazení Bauerovy–Greplovy *Skladby*, která je z roku 1972, nicméně autoři přednostně uvádějí *Skladbu* pozdější. Ostatně i sami autoři posuzované publikace (Janečka–Bláha) jsou v knize zmiňováni v různém pořadí na titulní straně a uvnitř knihy. Není rovněž zřejmé (i když to vcelku můžeme odhadnout), kdo z nich kterou část zpracovával.

Čtvrtá kapitola, pochopitelně nejobsáhlejší (s. 37–82), podává souhrnný synchronní pohled na genitiv adnominální:

Autoři nejprve procházejí jednotlivá gramatická díla (vycházejí z různých vydání, nikoli u všech ze stejného, tj. buď prvního, nebo posledního), počínaje např. Ertlovou redakcí Gebauerovy *Mluvnice češtiny* z r. 1926 (/Ertl 1926/; není zřejmé, proč právě jí a nikoli prvním vydáním Gebauerovy *Mluvnice* z r. 1890 /Gebauer 1890/) až po Akademickou *mluvnici* Fr. Štíchy a kol. (2013). Jak jsme už předeslali, vynechána je *Skladba* Bauerova–Greplova (1972), z níž *Skladba* Greplova–Karlíkova vycházela (1986).

Poté autorská dvojice obrací pozornost ke speciálním monografiím. Teprve zde (s. 53) jsou náležitě objasněny zkratky názvů všech 15 podtypů G adnominálního představené na s. 33, právem jsou označovány jako „značně heterogenní“ (s. 57). Další tři podkapitoly se zaměřují na frekvenci pádů v publicistických textech a na analýzu „podtypů“ G adnominálního.

Autoři probírají konkurenci tohoto pádu, jiné prostředky (adjektivum posesivní a bezpředložkový instrumentál). Nakonec věnují pozornost užívání tohoto prostředku z hlediska sémantického a strukturního ve frázemech a idiomech, v pořadí: neslovesné, přirovnání, slovesné (tedy s využitím Čermákova členění, avšak se změněným pořadím druhů).

Vrátíme-li se ke kvantitativním zjištěním, o nichž jsme se už zmínili výše, je třeba poznamenat, že některé číselné údaje, s nimiž se v publikaci operuje, mnohdy ne-



jsou příliš rozdílné, nikde se nesetkáme s pojmem statistická významnost rozdílů. Můžeme se však ztotožnit s konstatováním na s. 61: „Nelze však tvrdit, že by se frekvence G adnom nějak rapidně zvyšovala na úkor pádů jiných.“ Víтанá sumarizace o genitivu adnominálním je však začleněna do subkapitoly I. Neaktantované genitivu. (Užívání římských a arabských číslic a s nimi spojených teček či závorek za nimi je asymetrické: 1. × II.)

Třetí část 4. kapitoly se obrací k analýze publicistických textů s *ohledem* na kategorii pádu (viz ne zcela výstižné: s *ohledem*). Po přehledném srovnání frekvence pádů v letech 1950, 1970 a 2000 se autoři věnují analýze podtypů G adnominálního s konstatováním, že poměr mezi G aktantovými (12 podtypů) a neaktantovými se zvětšuje. V této souvislosti lze podotknout, že tříštění do 12 podtypů vede k tomu, že některé jsou málo zastoupeny a rozdíly morfosyntaktické mezi nimi stěžejně postižitelné, viz např. vyčleňování G autorského (typ *román Jiráskova*) a dedikačního (typ *most Palackého*) z G posesivního. Sami autoři např. podotýkají, že se G produktu (typ *autor románu Temno*) nebudou zabývat, protože se v jejich materiálu nevyskytoval. Jako nejfrekventovanější označili G přináležitosti (typ *koruna stromu*), který bývá běžně začleňován ke G objektovému (*strom má korunu*).

Dále autoři srovnávají G adnominální s konkurenčními prostředky, s adjektivem posesivním — to už i v předchozí kapitole (také z hlediska náležitosti a vhodnosti) — a s instrumentálem bezpředložkovým (konstatují, že starší *obchod potravinami* je nahrazen *obchodem potravin*, na rozdíl od toho *obchod obuví* osminásobně převyšuje genitivní tvar).

Poslední část této kapitoly analyzuje frazémy (střídá se podoba frazém a starší frazeologismus) s výsledkem, že se ve všech BGF (=bepředložkových genitivních frazémeh) prosazuje akuzativ na úkor genitivu (s. 82), obdobně jako v celém pádovém systému. Avšak naše zkušenost z výzkumu frazeologie svědčí o tom, že frazémy mnohdy zachovávají starší podoby, fungují do jisté míry jako jazykové konzervy (viz např. ustálené obraty *léta Páně* aj., neslovesné frazémy *jít kraj světa*, přirovnání *ráno moudřejší večera*, pořekadla s G záporovým *nechval dne před večerem*, přísloví *kolem močidla chodě, nádhry neujdeš*, pranostiky *svatá Lucie noci upije a dne nepřídá*).

Přínosné jsou kapitoly 5 a 6 sledující situaci ve slovanských jazycích (5.) a v jazycích dalších (6.). V 5. kapitole se pozorování soustředilo na vývojové tendence v pádovém systému k prosazování rodového principu a k splyvání a redukci flexivních typů, dále pak na stav a vývoj G adnominálního.

Stručná charakteristika situace v angličtině vyšla z výsledků bádání L. Duškové. Poněkud podrobnější popis situace v němčině byl postaven na základě mluvnice česko-německé F. Stíchy (2015). Následuje stručné (půlstránkové) shrnutí srovnání a celkový závěr, avšak opět nesystémově začleněný pod kapitolu 6.2.4 Ostatní významové vztahy atributivní.

Bohatý seznam literatury (a pramenů) svědčí o důkladném studiu problematiky, ale i tak zde někteří autoři a tituly z výkladového textu chybějí. Po resumé je kniha zakončena stručným věcným rejstříkem, má tedy všechny náležitosti.

Knih je napsána jasným odborným jazykem, jen s malým počtem nedostatků formulačních a místy s nadužívanými oslími můstky typu: s *ohledem*, *co se týče*, *v rámci*.

**BIBLIOGRAFIE:**

- Bauer, J. — Grepl, M. (1972): *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN.
- Bauer, J. — Grepl, M. (1980): *Skladba spisovné češtiny*. 3. vydání. Praha: SPN.
- Ertl, V. (1926): *Gebauerova Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské*. Praha: Československá grafická unie a.s.
- Gebauer, J. (1890): *Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské*. Praha: Nákladem F. Tempského.
- Grepl, M. — Karlík, P. (1986): *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN.
- Hausenblas, K. (1958): *Vývoj předmětového genitivu v češtině*. Praha: ČSAV.
- Hjelmslev, L. (1935): *La catégorie des cas. Étude de grammaire générale*. Aarhus: Universitetsforlaget.
- Hošnová, E. (1994): *K vývoji české syntaxe (ve vědeckých textech z poslední čtvrtiny 19. století)*. Praha: Karolinum.
- Jakobson, R. (1936): *Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre*, in: *Travaux du cercle linguistique de Prague VI*. Praha, s. 240–288.
- Karlík, P. (1998): *Ke klasifikaci genitivu adnominálního*, in: Pospíšil, I. (ed.), *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Linguistica Brunensia, A 46*, Brno: Masarykova univerzita.
- Skalička, V. (1950): *Poznámky k teorii pádu*, *SaS 12*. 3–4, s. 134–152.
- Skalička, V. (2004–2006): *Vladimír Skalička — souborné dílo*. 1–3 díl. Praha: Karolinum.
- Štícha, Fr. (2015): *Česko-německá srovnávací gramatika*. Praha: Academia.
- Štícha, Fr. a kol. (2013): *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- Těšitelová, M. (1982): *Kvantitativní charakteristiky současné publicistiky*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV.
- Uličný, O. a kol. (2013): *Moderní mluvnici češtiny*. [online] [cit. 2021-06-19]. Dostupné z [www: <https://sites.google.com/site/mluvnicecestiny>](https://sites.google.com/site/mluvnicecestiny).